

ARKADIUSZ DYMOWSKI

SKARBY MONET RZYMSKICH ODKRYTE W OSTATNIM CZASIE NA TERENIE JURY KRAKOWSKO-CZĘSTOCHOWSKIEJ

W ciągu ostatnich kilku lat na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej dokonano w ramach amatorskich poszukiwań kilku ciekawych odkryć monet rzymskich¹. Znaleźiska te obejmowały przede wszystkim skarb z miejscowości Kostkowice, zawierający 70 denarów rzymskich, czwartowieczny solid oraz inne przedmioty srebrne i złote, a także dwa zespoły monet z Jerzmanowic, w skład których wchodziło łącznie prawie 200 denarów. Monety i towarzyszące im wyroby kruszcowe zostały rozproszone na rynku kolekcjonerskim, niemniej jednak znacząca ich część została uchwycona. Niestety nie udało się dotrzeć do oryginałów monet i znalezionych z nimi przedmiotów, z tego względu z konieczności zostały one określone na podstawie lepszej lub gorszej jakości zdjęć, czasami niekompletnych (np. w przypadku niektórych monet brakuje zdjęć rewersów). Nie mamy też niemal zupełnie danych metrologicznych.

1. KOSTKOWICE, GM. KROCZYCE, POW. ZAWIERCIAŃSKI, WOJ. ŚLĄSKIE

W 2003 r. przy niedużym zagłębieniu lub rozpadlinie skalnej w granicach wsi Kostkowice znaleziono skarb, na który składało się 70 rzymskich denarów, solid z uszkiem, dwie podobne do siebie, złote zawieszki nieznacznie różniące się wielkością, co najmniej 2 zapinki: jedna srebrna i jedna brązowa, oraz grupa przynajmniej 13 srebrnych zawieszek stanowiących zapewne elementy kolii. Zagłębienie było prawdopodobnie pozostałością po starej ziemiance (z okresu II wojny światowej?), a monety i towarzyszące im przedmioty leżały rozproszone w zalegającej obok stercie ziemi, pozostałej przypuszczalnie po budowie prymitywnego schroniska. W tej samej przymie, jednak

¹ Za nieocenioną pomoc, szczególnie w określeniu, opisaniu i wydatowaniu zapinek oraz zawieszek, serdecznie dziękuję Panu Prof. Aleksandrowi Bursche z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Chciałbym również gorąco podziękować Panu Dr. Mateuszowi Boguckiemu z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk za cenne sugestie oraz za życzliwą pomoc przy poszerzeniu materiału źródłowego dotyczącego opisywanych skarbow. Przede wszystkim zaś ogromną wdzięczność winien jestem Panom Łukaszowi Laskowskiemu, Arturowi Augustynowi Troncikowi, Jackowi Wielgusowi oraz innym osobom, które pomogły dotrzeć do informacji o skarbie oraz do zdjęć znalezionych monet i ozdób.

niedco głębiej, odkryto również pozostałości po fałszerskiej mennicy XVII-wiecznych monet (boratynek). Zważywszy na okoliczności znalezienia nie można wykluczyć, że opisywany „skarb” to tylko pozostałości po większym, uprzednio podjętym depozycie.

Spośród przedmiotów wchodzących w skład skarbu z Kostkowie uchwycono jedną z zawieszek złotych, 13 zawieszek srebrnych, jedną zapinkę srebrną i jedną brązową oraz 25 denarów z I–II w. (od Wespazjana do Didiusza Juliana) i solid Konstancjusza II:

1. W e s p a z j a n, denar, lata 75–76, Rzym, RIC² II 89 lub 99a.
Av. Głowa w wieńcu laurowym w pr., w otoku: [IMP CAESAR V]ESPAS[IANVS AVG];
Rv. Stojący na ołtarzu orzeł z głową zwróconą w l., po bokach [COS-VI(I)];
2. T r a j a n, denar, lata 103–111, Rzym, RIC II 121 (?).
Av. Popiersie w wieńcu laurowym w pr. z draperią na l. ramieniu, w otoku: [IMP TRAI]ANO AVG GER DAC P M [TR P];
Rv. Felicitas (?) stojąca w l. trzyma róg obfitości i kaduceusz (?), w otoku: COS V P P SPQ[R OPTIMO PRINC];
3. H a d r i a n, denar, lata 134–138, Rzym, ø 17 mm, ? g, RIC II 303.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [HADRIAN]VS — AVG COS III P P;
Rv. Germania stojąca na wprost z głową w l. trzyma włócznię i opiera l. rękę na tarczy, w otoku: GER-M[ANIA];
4. H a d r i a n, denar, lata 119–138, Rzym, RIC II ?
Av. Głowa w wieńcu w pr. z draperią z l. strony, w otoku: HADRIANVS — [...];
Rv. Brak danych³;
5. H a d r i a n (S a b i n a), denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 395a.
Av. Popiersie w diademie i draperii w pr., włosy uczesane w warkocz, w otoku: SABINA — AVGVSTA;
Rv. Junona stojąca w l. trzyma paterę i berło, w otoku: IVNON[I] — REGINAE;
6. A n t o n i n u s P i u s, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 252.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [AN]TONINVS AVG — PIVS P P I[MP II];
Rv. Pax stojąca w l. trzyma róg obfitości i gałązkę, w otoku: TR POT XIX — [COS III];
7. A n t o n i n u s P i u s, denar, rok 158/159, Rzym, RIC III 284 lub 290a.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANTONINVS AVG] PI-VS P P [TR P XXII];
Rv. Świątynia ośmiokolumnowa, wewnątrz dwa stojące posągi, w otoku: [...] AVG REST, w odcinku [COS III];
8. A n t o n i n u s P i u s, denar, rok 158/159, Rzym, RIC III 285a.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PIVS P P TR P XXII;
Rv. Felicitas stojąca w l. trzyma glob i róg obfitości, w otoku: [FELI]CITATI — AVG COS [III];
9. A n t o n i n u s P i u s, denar, lata 139–161, Rzym, RIC III ?
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PI-[VS ...];
Rv. Stojąca w l. postać kobieca z rogami obfitości w l. rękę, napisy nieczytelne;

² *The Roman Imperial Coinage*, t. I–X (wyd. H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, R. A. G. Carson, P. H. Webb, J. W. E. Pearce, P. M. Brunn, J. P. C. Kent), London 1923–1994.

³ Nie udało się pozyskać zdjęcia rewersu tej monety.

10. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 347.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA — FAVST[INA];
Rv. Aeternitas stojąca w l. trzyma feniksa i unosi połą szaty l. ręką, w otoku: AETER-
NIT[AS];
11. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 384.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [DIV]A FAV-STI[NA];
Rv. Paw kroczący w pr. z głową zwróconą w l., w otoku: [CONSECRATIO];
12. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III ?
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA — FAVS[TINA];
Rv. Brak danych⁴;
13. Marek Aureliusz, denar, rok 169–170, Rzym, RIC III 216 lub hybryda⁵ nieodnotowana w RIC i BMC⁶: RIC III 198, 203–204, 206–207 i 210 (awers) i RIC III 216 (rewers).
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M [ANT]ONINVS — AVG TR P XXIII (lub XXIII?);
Rv. Salus stojąca w pr. karmi węża trzymanego w ręku, w otoku: COS — III;
14. Marek Aureliusz, denar, lata 176–180, Rzym, RIC III 425a.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M ANTONI-NVS AVG;
Rv. Salus siedząca w l., u jej stóp wąż, w otoku: [C]O[S — I]II P P;
15. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 677.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA AVGVST[A];
Rv. Fecunditas stojąca w pr. trzyma długie berło i dziecko, w otoku: [FEC]VN-
DI[TAS];
16. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 688.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA AVGVST[A];
Rv. Junona stojąca w l. trzyma paterę i długie berło, u jej stóp z l. paw, w otoku: [IV-
NO];
17. Marek Aureliusz (Lucjusz Werus), denar, rok 161, Rzym, RIC III 457 odm. (inny typ portretu), BMC IV 30.
Av. Popiersie w wieńcu, w draperii w pr., w otoku: IMP CAES L AVREL VERVS AVG;
Rv. Stojący cesarz trzyma glob, w otoku: COS — II;

⁴ Podobnie jak w przypadku denara nr 3, nie udało się pozyskać zdjęcia rewersu monety.

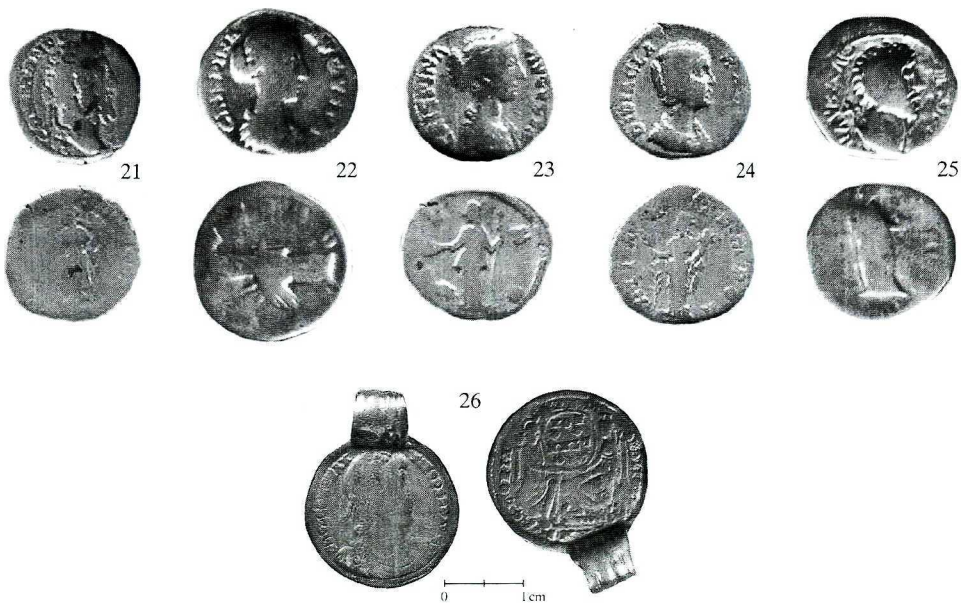
⁵ W rozważaniach dotyczących opisywanego denara trzeba uwzględnić fakt, że ich podstawą jest tylko słabej jakości zdjęcie, nie zaś oryginał monety. Z tego względu należy raczej przyjąć, że denar ten reprezentuje popularną odmianę RIC III 216. Jeżeli jednak odczytać końcówkę legendy awersu jako XXIII (zamiast XXIII), to moneta ta byłaby hybrydą awersu z roku 168/169 z rewersem notowanym jedynie dla lat następnych. Nie można również wykluczyć, że denar nie jest typową hybrydą, powstałą na skutek połączenia rewersu z roku bieżącego (169/170) z awersem z roku poprzedniego (168/169), a liczba na awersie XXIII odnosząca się do kolejnego odnowienia władzy trybuńskiej przez Marka Aureliusza na rok 168/169 powstała w wyniku braku miejsca na stemplu. Należałoby również rozpatrzyć ewentualność uznania tej monety za nowy, nienotowany w podstawowych katalogach wariant rocznikowy — analogicznie do innych podobnych monet emitowanych zarówno w roku 168/169, jak i 169/170 (np. RIC III 198 i RIC III 211).

⁶ *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, t. I–V (wyd. H. Mattingly), London 1923–1950.

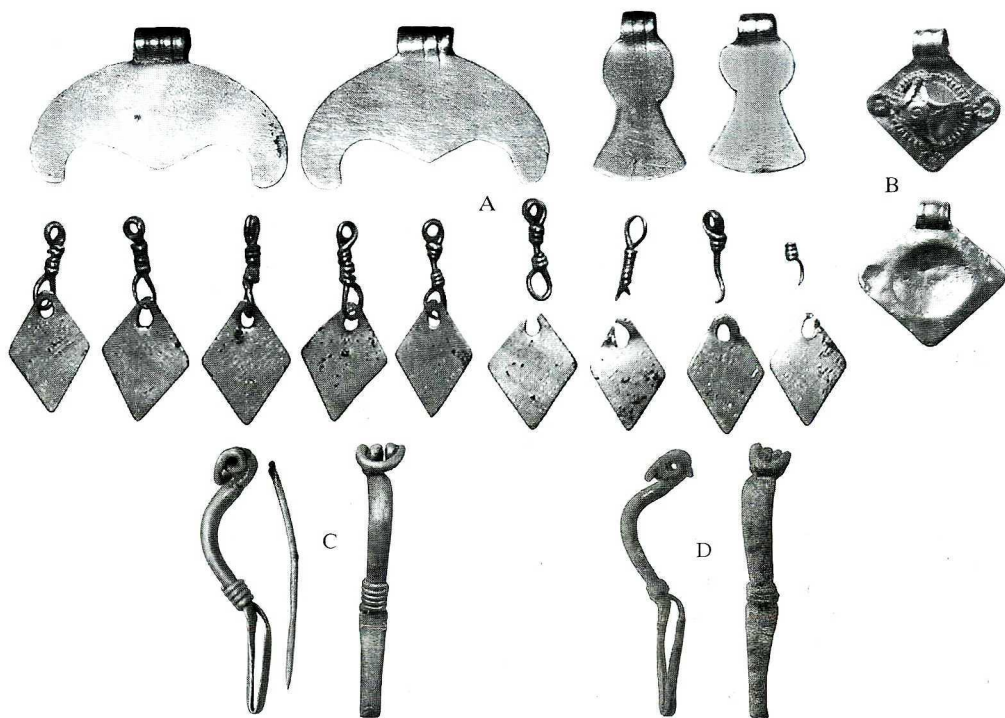
18. *K o m m o d u s*, denar, lata 181–182, Rzym, RIC III 36.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M COMMODVS — [ANTONINVS AVG];
 Rv. Liberalitas stojąca w l. trzyma liczydło i róg obfitości, w otoku: LIB AVG [V T]R P VII — IMP IIII COS III P P;
19. *K o m m o d u s*, denar, rok 183, Rzym, RIC III 61 (lub 64).
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M COMMODVS AN-TO[N AVG PIVS]
 Rv. Felicitas stojąca w l. trzyma kaduceusz i róg obfitości (lub stojąca Pax trzyma gałązkę i róg obfitości), w otoku: TR P VIII [IMP] VI COS IIII P P;
20. *K o m m o d u s*, denar, rok 186/187, Rzym, RIC III 150a.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [M] COMM ANT P — FEL [AVG BRIT];
 Rv. Hilaritas stojąca w l. trzyma gałązkę i liść palmy, w otoku: HILAR AVG P M [TR P XII IMP VIII COS V P P];
21. *K o m m o d u s*, denar, lata 184–192, Rzym, RIC III ?
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M COMM ANT P — [...];
 Rv. Stojąca w l. postać kobieca z rogiem obfitości w l. rękę, napisy otokowe nieczytelne;
22. *K o m m o d u s* (*K r y s p i n a*), denar, lata 180–183, Rzym, \varnothing 19 mm, ? g, RIC III 279.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: CRISPINA — AVGVSTA;
 Rv. Uściśnięte dłonie, w otoku: [CO]-NCORD-I[A];
23. *K o m m o d u s* (*K r y s p i n a*), denar, lata 180–183, Rzym, RIC III 283.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: CRISPINA — AVGVSTA;
 Rv. Junona stojąca w l. trzyma paterę i długie berło, u jej stóp z l. paw, w otoku: [I]V-NO;
24. *Didiusz Julian* (*Didia Klara*), denar, rok 193, Rzym, RIC IV 10.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIDIA CLA-RA [AVG];
 Rv. Hilaritas stojąca w l. trzyma róg obfitości i gałązkę palmową, w otoku: HILAR TEMPOR;
25. *Naśladownictwo barbarzyńskie* (*Marek Aureliusz?*), denar, \varnothing 17 mm, ? g.
 Av. Głowa w pr., w otoku zbarbaryzowany napis;
 Rv. Postać kobieca stojąca w pr. trzyma nieokreślony przedmiot w l. rękę;
26. *K o n s t a n c j u s z* II, solid z mennicy wschodniej: Nicomedia (lata 340–351), Cyzicus (lata 347–355) lub Antiochia (lata 347–355), \varnothing 20 mm, ? g, $\uparrow\downarrow$, RIC VIII, s. 473 Nicomedia 31 lub s. 492 Cyzicus 38 lub s. 518 Antiochia 83 lub 86.
 Av. Popiersie w draperii, w diademie w pr., w otoku: FL IVL CONSTAN-TIVS PERP AVG;
 Rv. Roma z l. (zwrócona na wprost) i Constantinopolis z pr. (zwrócona w l.) siedzące na tronach podtrzymują owalną tarczę z napisem VOT / XX / MVLTV / XXX; Roma trzyma włócznię, Constantinopolis trzyma berło i opiera nogę na dziobie okrętu; w otoku: GLORIA — REI — PVBLICAE, w odcinku SM[...];
 Uwagi: moneta zaopatrzona w uszko o średnicy ok. 6 mm, rurkowate, trzykrotnie kanelowane, wytarte i lekko przewężone u góry, zamocowane ponad przedstawionym na awersie portretem cesarza.

Ryc. 1a. Kostkowice — monety rzymskie ze skarbu, skala ok. 1:1

Ryc. 1a. Kostkowice — monety rzymskie ze skarbu, skala ok. 1:1

Ryc. 1b. Kostkowice — przedmioty towarzyszące monetom ze skarbu, A — 13 zawieszek srebrnych, B — zawieszka złota, skala 1:1, C — zapinka srebrna, D — zapinka brązowa, skala 1:2

Nic nie wskazuje na to, aby zarejestrowane denary były specjalnie wybierane z całości zespołu. Mamy więc najprawdopodobniej do czynienia z losowo dobraną grupą 25 denarów, wśród których można zaobserwować całkiem sporą liczbę nietypowych i rzadziej spotykanych odmian. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na niezwykle rzadki denar z portretem Didii Klary, a także na dwie odmiany monet nienotowane w RIC: stosunkowo często spotykaną monetę Lucjusza Werusa z nieuwzględnionym w RIC (wzmiankowanym jednak w BMC) wariantem portretu oraz domniamaną hybrydę denara Marka Aureliusza, nieujęta także w BMC. Ponadto warte odnotowania jest wystąpienie w opisywanym zestawie barbarzyńskiego naśladownictwa⁷ wzorowanego przypuszczalnie na denarze Marka Aureliusza. Niewątpliwie najbardziej efektowne z uchwyconych przedmiotów pochodzących ze skarbu z Kostkowic są zabytki złote: niewielka zawieszka oraz zaopatrzony w uszko solid Konstancjusza II z niemożliwej niestety do określenia, ze względu na miejsce mocowania uszka i mocne wytarcie monety, mennicy wschodniej. Zawieszka jest w przybliżeniu kwadratowa, o boku ok. 12 mm, od strony wewnętrznej koliście wklęsła, a od zewnętrznej silnie wybrzuszona, z rurkowatym, dwukrotnie kanelowanym uszkiem o średnicy ok. 3 mm, zamocowanym do jednego z rogów. Zdobiona jest na powierzchni prawdopodobnie pseudogranulacją w formie koła, w które wpisana jest czteroramienna gwiazda z umieszczonym w jej środku punktem obwiedzionym niewielkim kółkiem. Podobne kółka z punktami znajdują się w trzech narożnikach zawieszki. Prawdopodobnie została ona wykonana w technice „odciskanej blachy” (*Preßblech*), jednak na podstawie samego zdjęcia trudno to jednoznacznie stwierdzić. W skład zespołu wchodziło ponadto dziewięć zawieszek srebrnych wyciętych z cienkiej blachy w kształty nieregularnych rombów o dłuższej przekątnej od ok. 15 do ok. 18 mm, a krótszej od ok. 11 do ok. 13 mm. Na każdej z zawieszek w jednym z węższych rogów znajdują się otwory, przez które przewleczono cienki drut srebrny, spiralnie skręcony do ok. 18 mm długości i zaopatrzony na obu końcach w niewielkie uszka⁸. Trzy z zawieszek są rozerwane w miejscu otworów, a trzy srebrne druciki uszkodzone⁹. Kolejne dwie zawieszki toporowate mają długość ok. 15–17 mm i szerokość ok. 13 mm oraz zaopatrzone są w rurkowane, dwukrotnie kanelowane uszka o średnicy ok. 4 mm. Dwie lunule mają długość ok. 25–27 mm i szerokość ok. 30 mm oraz są zaopatrzone w podobne uszka, również o średnicy ok. 4 mm, ale trzykrotnie kanelowane. Dwie zapinki ze skarbu należą do typu A 158¹⁰: srebrna długości ok. 7 cm, z poczwórnym zwojem wokół nóżki i odłamaną igłą oraz brązowa podobnej długości, z potrójnym zwojem, pozbawiona igły.

Towarzyszące monetom przedmioty ze skarbu z Kostkowic pozwalają datować ten zespół na fazę C3/D1 chronologii względnej, tj. w przybliżeniu na schyłek IV w. lub pierwszą połowę V w. Zawieszki wykazują przede wszystkim nawiązania południowo-

⁷ Zob. A. Krzyżanowska, *Barbarzyńskie naśladownictwa denarów rzymskich z II w. znajdowane na ziemiach polskich*, [w:] W. Hensel [red.] I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14–18 XI 1965, Wrocław 1968, t. VI, s. 112–123.

⁸ Być może te niewielkie zawieszki romboidalne były pierwotnie doczepione za pomocą drucików do większych srebrnych przedmiotów.

⁹ Nie można wykluczyć, że dwa z uszkodzonych drucików to w rzeczywistości części jednego, w efekcie czego jednego drucika brakuje.

¹⁰ O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen*, Leipzig 1923, tabl. VII/158.

-wschodnie i można je ogólnie scharakteryzować jako zabytki horyzontu Dančeny-Brangstrup¹¹, dla których najbliższych analogii należałoby szukać w znaleziskach ze strefy dolnego Dunaju, zwłaszcza na terenach Rumunii i Mołdawii¹², ale także północnoeuropejskich¹³. Są one świadectwem dalekosiężnych przemieszczeń ludnościowych w okresie Wędrówek Ludów.

Poza skarbem w Kostkowicach odnotowano jeszcze trzy nowe znaleziska pojedyncze monet rzymskich. Monety te, odkryte w nieznanymi miejscach podczas poszukiwań na powierzchni, z całą pewnością nie zostały wydobyte równocześnie z prezentowanym wyżej zespołem. Biorąc pod uwagę zbliżony czas odkrycia, nie można jednakże wykluczyć, że znaleziska te są ze sobą w jakiś sposób powiązane. Niedługo przed 2005 r. odnaleziono uszkodzony (ukruszony) bliżej nieokreślony denar z imieniem Faustyny (Starszej lub Młodszej). Z sąsiadujących ze sobą pól ornych pochodzą natomiast odkryty we wrześniu 2004 r. denar Pertynaksa oraz znaleziony w listopadzie 2006 r. denar Domicjana:

1. D o m i c j a n, denar, rok 88/89, Rzym, RIC II 138.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: IMP CAES DOMIT AVG — GERM [P M TR P VIII];
Rv. Minerwa stojąca w l. na dziobie okrętu unosi oszczep i trzyma tarczę, z pr. sowa, w otoku: IMP XIX COS XIII [CENS P P P];
2. P e r t y n a k s, denar, rok 193, Rzym, RIC IV 12.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: IMP CAES P HELV — PERTIN AVG;
Rv. Kaduceusz z sześcioma kłosami zboża, w otoku: SAECVLO FRVGIFERO.

Ryc. 2. Kostkowice — znaleziska pojedyncze monet rzymskich, skala ok. 1:1

2. JERZMANOWICE, GM. JERZMANOWICE-PRZEGINIA, POW. KRAKOWSKI, WOJ. MAŁOPOLSKIE (ZESPÓŁ I)

W 2005 r. w jednej z podkrakowskich dolin (na terenie Jerzmanowice lub w bliskiej okolicy) odkryto skarb stu kilkunastu rzymskich denarów. Część monet, w większości mocno zniszczonych (skorodowanych?), leżała bez zabezpieczenia „na wyciągnięcie ręki” na niewielkiej półce skalnej na wysokości ok. 2 m. Pozostałe denary odkryto

¹¹ Zob. J. W e r n e r, *Dančeny und Brangstrup. Untersuchungen zur Cernjachov-Kultur zwischen Sereth und Dnestr und zu den „Reichtumszentren” auf Fünen*, Bonner Jahrbücher 188, 1988, s. 141–186.

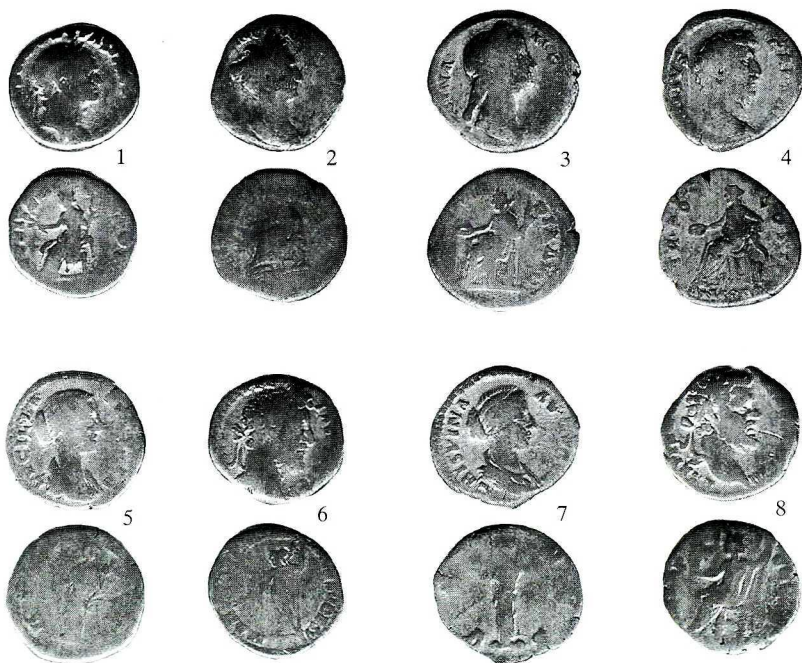
¹² Bardzo zbliżone zawieszki znane są ze stanowisk kultury Sîntana de Mureș m.in. z cmentarzyska z Hănești, zob. E. Z a h a r i a, N. Z a h a r i a, O.-L. Ș o v a n, *Necropola din secolul al IV-lea d. Chr. de la Hănești, Arheologia Moldovei*, 16/1993, s. 151–190.

¹³ Np. skarb z Brangstrup na Fionii, zob. M. B. H e n r i k s e n, *Brangstrupfundet. En guldkat fra slutningen af romersk jernalder*, Fynske Minder, Odense Bys Museer, Årborg 1992.

poniżej tej półki płytko w ziemi. Z całego zespołu udało się uchwycić jedynie 8 denarów z I–II w. (od Wespazjana do Septymiusza Sewera):

1. Wespazjan, denar, lata 69–70, Rzym, \varnothing 17 mm, RIC II 10.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [IMP CAESAR V]ESPASIAN[VS AVG];
Rv. Pax siedząca w l. trzyma gałązkę i kaduceusz, w otoku: [CO]S ITE[R — TR P]OT;
2. Trajan (Marcjana), denar, lata 112–114, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC II 742.
Av. Popiersie w pr., w otoku: [MARCIANA A]VG — SOR[OR IMP TRAIANI];
Rv. Matidia siedząca w l. trzyma paterę, u jej stóp dwójka dzieci, w odcinku [MA]TIDIA AV[G F], w otoku: [CAES AVG GERMA DAC COS VI P P];
3. Hadrian (Sabina), denar, lata 134–138, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC II 391.
Av. Popiersie w diademie i draperii w pr., włosy uczesane w warkocz, w otoku: [SAB]INA — AVG[VSTA];
Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i berło, w otoku: [CONCOR]-DIA AVG;
4. Hadrian (Eliusz Cezar), denar, rok 137, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC II 436.
Av. Głowa w pr., w otoku napis: [L A]ELIUS CAESA[R];
Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i opiera się na rogu obfitości, w odcinku [C]ONCORD, w otoku: TR POT — COS II;
5. Marek Aureliusz (Lucylla), denar, lata 164–169, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC III 769.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: LVCILLA — [A]V[G]VSTA;
Rv. Hilaritas stojąca w l. trzyma długą gałązkę palmową i róg obfitości, w otoku: H[ILARITAS];
6. Kommodus, denar, rok 189, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC III 188.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [M COMM] ANT P FEL AVG [BRITT P P];
Rv. Mars stojący w l. trzyma gałązkę i włócznię, w otoku: MAR[T PAC PM TR P XIII C]OS V DES VI;
7. Kommodus (Kryspina), denar, lata 180–183, Rzym, \varnothing 19 mm, RIC III 286a.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: CRISPINA AVGV[STA];
Rv. Wenus stojąca w l. trzyma jabłko i poprawia szatę na ramieniu, w otoku: VE-NVS;
8. Septymiusz Sewer, denar, rok 194, Rzym, \varnothing 18 mm, RIC IV 34.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: L SEPT [SEV PERT AVG IM]P III;
Rv. Jowisz siedzący w l. trzyma Wiktorię i berło, w otoku: [PM TR] P-[II]-COS [II].

Wziąwszy pod uwagę posiadane informacje na temat okoliczności znalezienia skarbu, zarejestrowane 8 denarów to z pewnością monety, które podczas segregowania skarbu uznano za najbardziej godne uwagi, najlepiej zachowane i najcenniejsze. Wstępnej oceny monet dokonywały osoby raczej słabo rozeznane w tematyce numizmatyki rzymskiej, które z całości skarbu wybrały prawdopodobnie monety z portretami i legendami występującymi w zespole jednostkowo i jako takie domniemane jako rzadsze, a zatem bardziej wartościowe od denarów z powtarzającymi się wizerunkami władców. Jeżeli ta hipoteza jest zgodna z prawdą, to nie jest przypadkiem, że pośród monet rzadkich (denar Eliusza Cezara) i bardzo rzadkich (denar z portretem Marcjana — siostry cesarza Trajana) w uchwyconym zestawie znalazły się denary Wespazjana i Septymiusza Sewera. Można zaryzykować twierdzenie, że monety tych władców wystąpiły w jerzmanowickim depozycie jednostkowo, a stąd już tylko jeden krok do postawienia tezy, że były to monety najstarsza i najmłodsza w skarbie.

Ryc. 3. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół I), skala 1:1

3. JERZMANOWICE, GM. JERZMANOWICE-PRZEGINIA, POW. KRAKOWSKI,
WOJ. MAŁOPOLSKIE (ZESPÓŁ II)

Wiosną 2006 r. w odległości kilkudziesięciu metrów od miejsca znalezienia pierwszego, opisanego wyżej zespołu z Jerzmanowic odkryto kolejne rzymskie denary. Monety leżały płytko pod ziemią wokół pokaźnego drzewa, spomiędzy korzeni którego wydlubano denary. Do sierpnia 2006 r. znaleziono tu łącznie 78 denarów.

1. H a d r i a n, denar, lata 119–122, Rzym, RIC II 76.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [IMP CAESA]R TRAIAN H-ADRIAN[VS AVG];
Rv. Roma stojąca w l. trzyma figurkę Wiktorii i włócznię, w otoku: PM TR [P] — [C]OS III;
2. H a d r i a n, denar, lata 125–128, Rzym, RIC II 181.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [HAD]RIANVS — AVGV[S][TVS];
Rv. Spes krocząca w l. trzyma kwiat i unosi połę szaty, w otoku: C[OS] — [II]I;
3. H a d r i a n, denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 230.
Av. Głowa w pr., w otoku: HADRIANVS — AVG COS III P P;
Rv. Modius z 4 kłosami zboża i makiem, w otoku: ANNO-NA AVG;
4. H a d r i a n, denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 241A.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [HADRIANV]S — AV[G COS III P P];
Rv. Fides stojąca w pr. trzyma kłosy zboża i kosz z owocami, w otoku: FIDES — [PVBL]ICA;

5. *H a d r i a n*, denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 274.
 Av. Głowa w pr., w otoku: HADRIANVS — AVG COS III P P;
 Rv. Spes krocząca w l. trzyma kwiat i unosi połą szaty, w otoku: SPE[S] — PR;
6. *H a d r i a n*, denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 301.
 Av. Głowa w pr., w otoku: HADRIANVS — AVG COS III P P;
 Rv. Asia stojąca w l. ze stopą na dziobie okrętu trzyma hak i ster, w otoku: AS-IA;
7. *H a d r i a n*, denar, lata 134–138 (?), Rzym (?), RIC II ? (282?).
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [...]NVS — [...];
 Rv. Uskrzydłona (?) postać krocząca w pr., napisy otokowe nieczytelne;
8. *H a d r i a n* (*S a b i n a*), denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 391.
 Av. Popiersie w diademie i draperii w pr., włosy uczesane w warkocz, w otoku: SABINA — AVGVSTA;
 Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i berło, w otoku: CONCOR-DIA AVG;
9. *H a d r i a n* (*S a b i n a*), denar, lata 134–138, Rzym, RIC II 391.
 Av. Popiersie w diademie i draperii w pr., włosy uczesane w warkocz, w otoku: SABINA — AVGVSTA;
 Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i berło, w otoku: CONCO[R-DIA] AVG;
10. *H a d r i a n* (*S a b i n a*), denar, lata 128–134, Rzym, RIC II 398.
 Av. Popiersie w diademie i draperii w pr., włosy uczesane w warkocz, w otoku: [SABIN]A AVGVSTA — HA[DRIANI AVG P P];
 Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i opiera l. łokieć na figurze Spes, pod krzesłem róg obfitości, w otoku: CONC[OR]-DIA AVG;
11. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 139, Rzym, RIC III 50.
 Av. Głowa w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PI[VS PP];
 Rv. Libertas stojąca w l. trzyma pileus i laskę, w otoku: [T]R POT — COS II;
12. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, lata 144–161, Rzym, RIC III 155.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PIVS P P;
 Rv. Liberalitas stojąca w l. trzyma liczydło i róg obfitości, w odcinku: [LI]B IIII, w otoku: [TR POT] — COS IIII;
13. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 147/148, Rzym, RIC III 162.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG — PIVS P P TR P XI;
 Rv. Annona stojąca w l. trzyma róg obfitości nad modiussem stojącym u dołu z lewej i kotwicę, w otoku: C[OS] — I[III];
14. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 151/152, Rzym, RIC III 205.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PI-VS P P [P TR P] XV;
 Rv. Fortuna stojąca w pr. trzyma ster i róg obfitości, w otoku: COS — IIII;
15. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 151/152, Rzym, RIC III 218.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [IMP CAES T AEL HA]DR ANTONINVS [AVG PIVS P P];
 Rv. Tranquilitas stojąca w pr. trzyma ster i kłosy zboża, w odcinku: [T]RANQ, w otoku: [TR POT XV] — COS IIII;
16. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 153/154, Rzym, RIC III 237.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG [PI]-VS P P TR P XVII;
 Rv. Cesarz stojący w l. trzyma liczydło i zwój, w otoku: LIBERALITAS — VII COS IIII;
17. *A n t o n i n u s* *P i u s*, denar, rok 152/153 lub 155/156, Rzym, RIC III 221 lub 244.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANTONINVS] AV[G] PI-VS P P [TR P XVI (lub XIX)];
 Rv. Annona stojąca w l. trzyma kłosy zboża i kładzie modius na dziobie okrętu, w otoku: [COS] — III[I];

18. Antoninus Pius, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 249.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINV[S AVG] — PIVS PP IMP II;
Rv. Annona stojąca w l. trzyma kłosy zboża i kładzie modius na dziobie okrętu,
w otoku: [TR POT X]-IX C[OS II]II;
19. Antoninus Pius, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 250.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANTONINV]S AVG — PIVS PP IMP II;
Rv. Annona siedząca w pr. trzyma róg obfitości w obydwu rękach, u jej stóp z pr.
modius, w otoku: TR POT XIX — [COS III]I;
20. Antoninus Pius, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 250.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: AN[TONINVS] AVG — PIV[S P P IMP II];
Rv. Annona siedząca w pr. trzyma róg obfitości w obydwu rękach, u jej stóp z pr.
modius, w otoku: [TR POT] X-IX COS IIII;
21. Antoninus Pius, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 252.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG — PIVS P P IMP II;
Rv. Pax stojąca w l. trzyma gałązkę i róg obfitości, w otoku: TR P[O]T XIX — [COS
III]I;
22. Antoninus Pius, denar, rok 155/156, Rzym, RIC III 252.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANTONINV]S AVG — PIV[S P P IMP II] I;
Rv. Pax stojąca w l. trzyma gałązkę i róg obfitości, w otoku: TR PO[T XIX — COS
I]III;
23. Antoninus Pius, denar, rok 159/160, Rzym, RIC III 300a (?).
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: A[NTONINVS] AVG [PIVS [P P TR P]
XXIII];
Rv. Stojąca postać trzymająca róg obfitości (?) w lewym ręku, w otoku: [...] — COS IIII;
24. Antoninus Pius, denar, lata 139–161, Rzym, RIC III ?
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: ANTONINVS AVG PI-VS P P [...];
Rv. Zarys stojącej postaci, napisy nieczytelne;
25. Antoninus Pius, denar, lata 138–161, Rzym (?), RIC III ?
Av. Głowa w wieńcu w pr., napisy otokowe nieczytelne;
Rv. Zarys stojącej postaci, napisy nieczytelne;
26. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 344.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA — FAVSTINA;
Rv. Junona stojąca w l. z uniesioną pr. ręką, w lewej trzyma berło, w otoku: [AE]TE-
R-NITA[S];
27. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 344.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [D]IVA — FAVSTI[NA];
Rv. Junona stojąca w l. z uniesioną prawą ręką, w l. trzyma berło, w otoku: [AETE]-
R-[NITAS];
28. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 344.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA FAV-[STINA];
Rv. Junona stojąca w l. z uniesioną prawą ręką, w l. trzyma berło, w otoku: AE[TE]-
R-[NITA]S;
29. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 347.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [DIVA] — FAVSTINA;
Rv. Aeternitas stojąca w l. trzyma feniksa i unosi połę szaty l. ręką, w otoku: AETER-
NI[TAS];
30. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 358.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA FAV-STINA;
Rv. Ceres stojąca w pr. trzyma długie berło i kłosy zboża, w otoku: [AV]GV-S[TA];

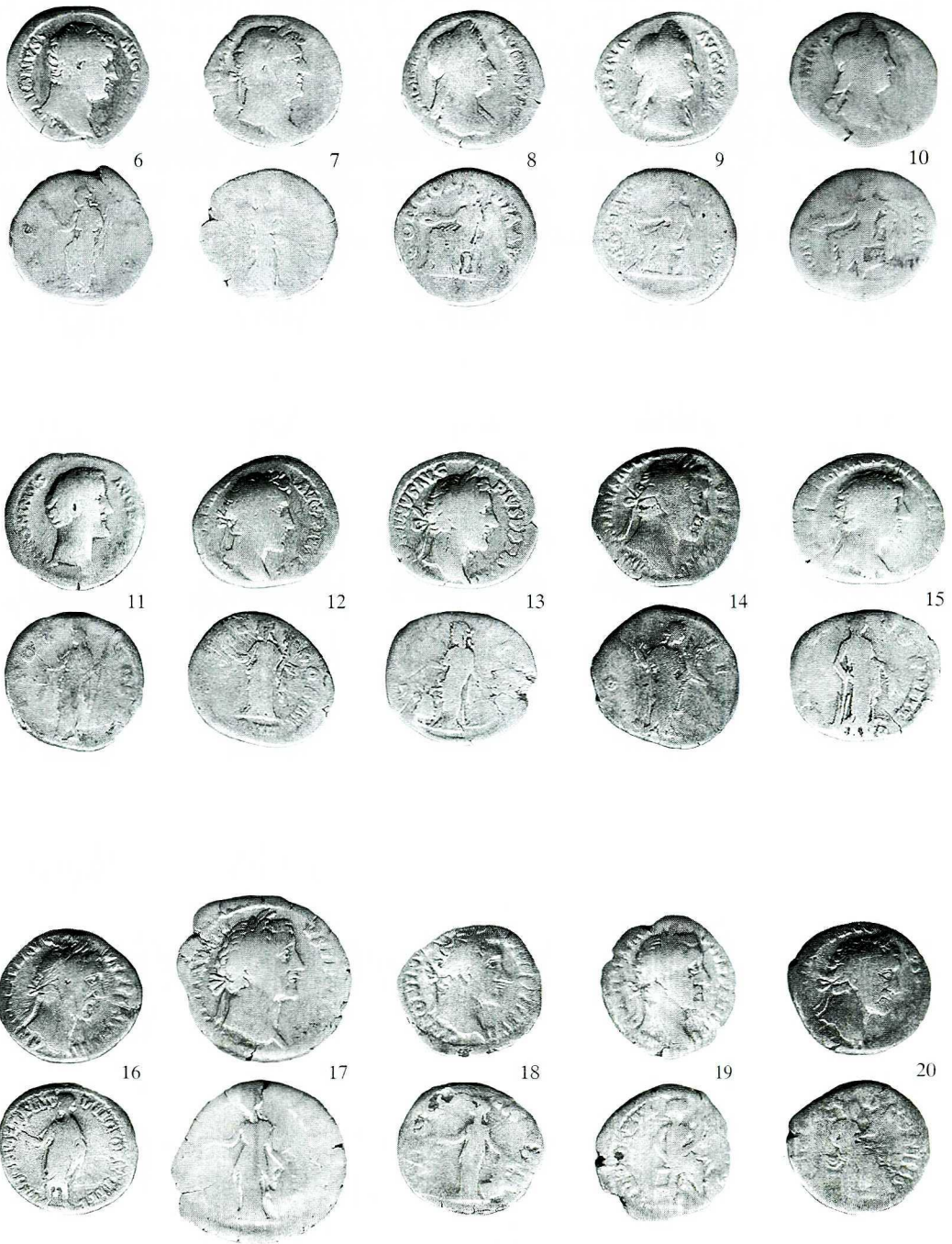
31. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 358.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA FAV-STINA;
Rv. Ceres stojąca w pr. trzyma długie berło i kłosy zboża, w otoku: [A]VGV-[S]TA;
32. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 360.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA FAV-STINA;
Rv. Ceres stojąca w l. trzyma kłosy zboża i pochodnię, w otoku: AVG[V]-STA;
33. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III 362.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA — FAVSTINA;
Rv. Ceres stojąca w l. trzyma długą pochodnię i unosi połą szaty l. ręką, w otoku: AVG-VSTA;
34. Antoninus Pius (Faustyna St.), denar, lata 141–161, Rzym, RIC III ?
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA — FAVSTI[NA];
Rv. Postać kobieca stojąca w l., napisy otokowe nieczytelne;
35. Antoninus Pius (M. Aureliusz), denar, lata 140–144, Rzym, RIC III 422.
Av. Głowa w pr., w otoku: [AVRELIVS] CAESAR AVG PII F COS;
Rv. Stojący Honos trzyma gałązkę i róg obfitości, w otoku: H[O]-NOS;
36. Antoninus Pius (M. Aureliusz), denar, rok 155/156 (?), Rzym, RIC III 466 (?).
Av. Głowa w pr., w otoku: A[VREL]IVS CAE — [...];
Rv. Stojąca Aequitas (?) trzyma wagę (?) i laskę (?), napis otokowy nieczytelny;
37. Antoninus Pius (M. Aureliusz), denar, rok 156/157, Rzym, RIC III 473.
Av. Głowa w pr., w otoku: [AVRELIVS] CAES AN-[TON AVG PII F];
Rv. Virtus stojąca w l. trzyma parazonium i włócznię, w otoku: [T]R POT XI — [COS II];
38. Antoninus Pius (M. Aureliusz), denar, rok 156/157 lub 157/158, Rzym, RIC III 470 lub 475a.
Av. Głowa w pr., w otoku: [AVRELIVS] CAES ANT[ON AVG PII F];
Rv. Felicitas stojąca w l. oparta na kolumnie trzyma kaduceusz i berło, w otoku: TR POT X[I lub II] — [COS II];
39. Antoninus Pius (M. Aureliusz), denar, rok 160/161, Rzym, RIC III 490.
Av. Głowa w pr., w otoku: AVRELIVS CAESAR AVG PII F;
Rv. Pietas stojąca w l. trzyma dwójkę dzieci na ramionach, u jej stóp po obu stronach stojące dzieci, w otoku: TR POT [XV] — [COS III];
40. Antoninus Pius (Faustyna Mł.), denar, lata 152–153, Rzym, RIC III 502a.
Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [FAVSTIN]A AVG — PII AVG [FIL];
Rv. Concordia siedząca w l. trzyma kwiat i opiera łokieć na rogu obfitości umieszczonym obok krzesła, u dołu z prawej glob, w otoku: [CONCO] -RDIA;
41. Marek Aureliusz, denar, rok 162/163, Rzym, RIC III 64.
Av. Głowa w pr., w otoku: M AN[TONI]NVS A[VG I]MP II;
Rv. Concordia siedząca w l. trzyma paterę i opiera l. ramię na figurze Spes umiejscowionej na rogu obfitości, w odcinku COS I[II], w otoku: [CONCO]RD AVG TR P XVII;
Moneta lekko ukruszona na brzegu.
42. Marek Aureliusz, denar, rok 164/165, Rzym, RIC III 122.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANTO]NINVS AVG — ARME[NIACVS];
Rv. Armenia siedząca na ziemi w l. z l. ręką opartą na łuku, z l. vexillum i tarcza, w odcinku [A]RME[N], w otoku: [P M TR P X]IX IMP II COS [III];
43. Marek Aureliusz, denar, rok 164/165, Rzym, RIC III 125.
Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [ANT]ONINVS AVG ARME[NIAC]VS;
Rv. Annona stojąca w l. opróżnia róg obfitości do stojącego z lewej modiusa, w otoku: P M [TR P XIX] — IMP II COS II[I];

44. Marek Aureliusz, denar, rok 171/172, Rzym, RIC III 252.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: IMP ANTONINVS AVG [TR P XXVI];
 Rv. Aequitas stojąca w l. trzyma wagę i róg obfitości, w otoku: IMP VI — COS [III];
45. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 676.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA AVGVSTA;
 Rv. Fecunditas stojąca w l. trzyma dwoje niemowląt, u jej stóp z obydwu stron dziewczynki, w otoku: FECVND AVGVSTAE;
46. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 676.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA AVGVSTA;
 Rv. Fecunditas stojąca w l. trzyma dwoje niemowląt, u jej stóp z obydwu stron dziewczynki, w otoku: [FE]CVND AVGV[S]TAE];
47. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 694.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA — [AVGVSTA];
 Rv. Junona w welonie stojąca w l. trzyma paterę i długie berło, u jej stóp z prawej paw, w otoku: [IVNON]I — REGINAE;
48. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 694.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAV[STI]NA — AVG[VST]A;
 Rv. Junona w welonie stojąca w l. trzyma paterę i długie berło, u jej stóp z prawej paw, w otoku: [IVN]ONI — REGINAE;
49. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 694.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: FAVSTINA — AVGVSTA;
 Rv. Junona w welonie stojąca w l. trzyma paterę i długie berło, u jej stóp z prawej paw, w otoku: IVN[ONI] — REGI]NAE];
50. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 161–176, Rzym, RIC III 734 (?).
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [FAVSTI]NA — AV[GVSTA];
 Rv. Wenus stojąca w l. trzyma figurkę Wiktorii i opiera się na tarczy, pod którą leży hełm (?), napis otokowy nieczytelny (VENVS GENETRIX?);
51. Marek Aureliusz (Faustyna Mł.), denar, lata 176–180, Rzym, RIC III 740.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: DIVA FAVS[TINA PIA];
 Rv. Aeternitas stojąca w l. trzyma glob podtrzymywany przez feniksa i opiera się na kolumnie stojącej z prawej, w otoku: AE[TERNITAS];
52. Marek Aureliusz (Lucylla), denar, lata 164–169, Rzym, RIC III 787.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: [LV]CILLA — AVGVSTA;
 Rv. Wenus stojąca w l. trzyma figurkę Wiktorii i opiera się na tarczy, pod którą leży hełm, w otoku: VENVS — VICTRIX;
53. Kommodus, denar, rok 181, Rzym, RIC III 17.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M COMMODVS — ANTO[NINVS AVG];
 Rv. Pax stojąca w l. trzyma gałązkę i róg obfitości, w otoku: TR P VI — IMP IIII — COS III P P;
54. Kommodus, denar, rok 183/184, Rzym, RIC III 74.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: M COMMOD[VS A]NTON AVG [PIV]S;
 Rv. Felicitas stojąca w l. trzyma kaduceusz i róg obfitości, u jej stóp z lewej modius, w otoku: P M TR P VIII IMP VI COS IIII P P;
55. Kommodus, denar, lata 184–185, Rzym, RIC III 98a lub 112.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [...]MM ANT — [...];
 Rv. Roma siedząca w l. trzyma figurkę Wiktorii i róg obfitości, w odcinku ROM, w otoku: P M TR P [VIII (lub X) IMP] VII COS [IIII P P];

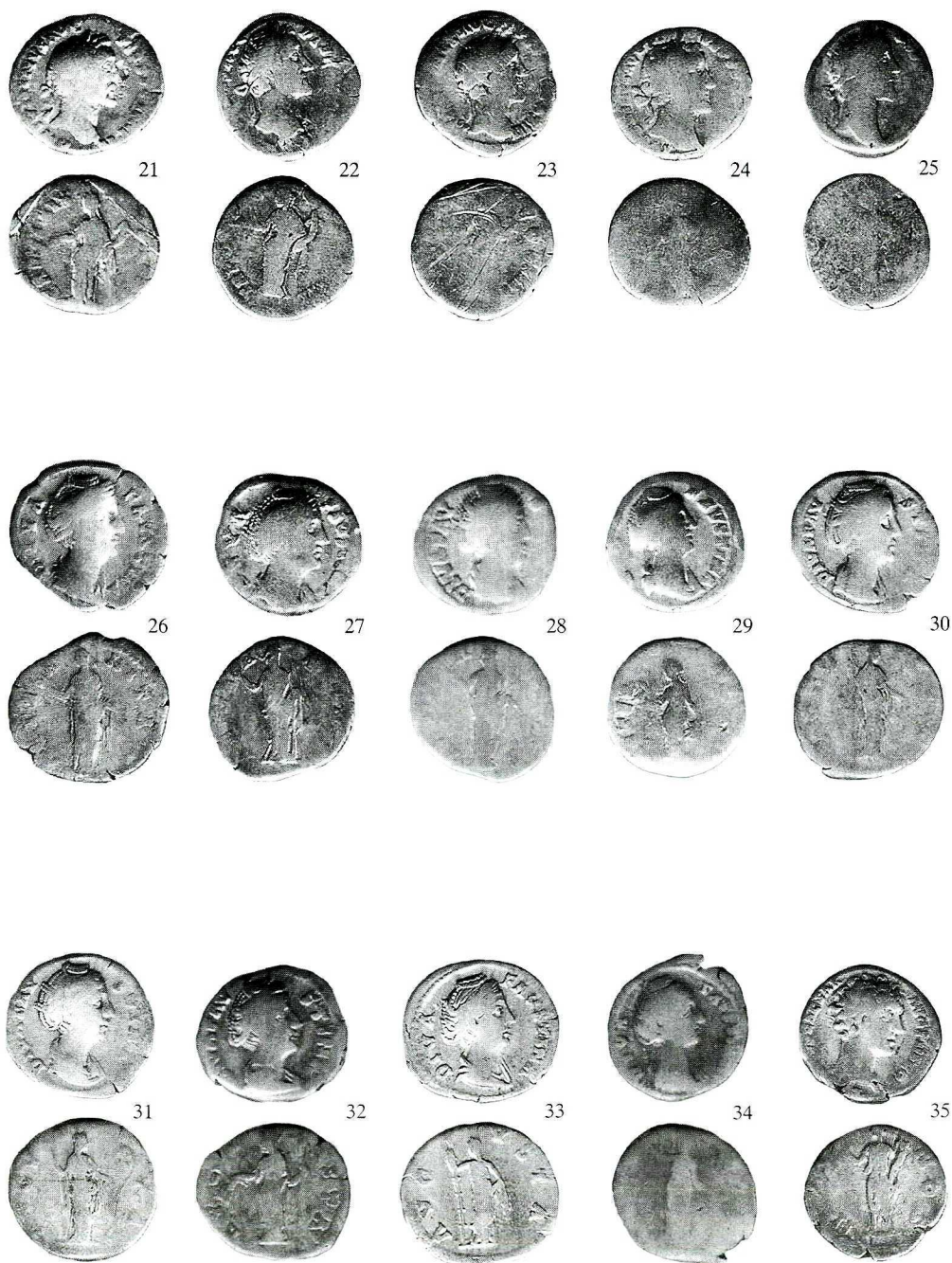
56. Kommodus, denar, lata 184–185, Rzym, RIC III 90 lub 102.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: COMM ANT — AVG P [BRIT];
 Rv. Roma stojąca w l. trzyma figurkę Wiktorii i włócznie, w otoku: [PM TR P VIII (lub X) IMP VII] — COS III P P;
57. Kommodus, denar, rok 190, Rzym, RIC III 205.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [M COMM ANT P FEL AVG BRITT P P];
 Rv. Apollo stojący w pr. z prawą ręką za głową i lewą opartą na kolumnie, po bokach COS-VI, w otoku: [APOL MONET P] M TR P XV;
58. Kommodus, denar, rok 192, Rzym, RIC III 235.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [L AE]L AVREL COMM AVG P FEL;
 Rv. Fortuna stojąca w l. z prawą stopą na dziobie okrętu trzyma kaduceusz i róg obfitości, z lewej w polu gwiazda, w otoku: P M [TR P XVII IM]P VIII COS VII P P;
59. Kommodus, denar, rok 192, Rzym, RIC III 236.
 Av. Głowa w wieńcu w pr., w otoku: [L AEL AVREL COMM AVG P F]EL;
 Rv. Pietas siedząca w l. unosi pr. rękę w stronę dziecka stojącego z lewej i trzyma długie berło oparte o ramię, z l. w polu gwiazda, w otoku: [PM TR P XVII I]MP VIII COS VII P P;
60. Kommodus (M. Aureliusz), denar, rok 180, Rzym, RIC III 268.
 Av. Głowa w pr., w otoku: DIVVS M AN-TONINVS PIVS;
 Rv. Orzeł lecący w pr. trzyma w szponach berło, w otoku: CO[N]SECRA[T]IO;
61. Kommodus (Kryspina), denar, lata 180-183, Rzym, RIC III 282.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: CRISPINA — AVGVSTA;
 Rv. Hilaritas stojąca w l. trzyma liść palmy i róg obfitości, w otoku: HIL-A-R[ITA]S;
62. Septymiusz Sewer (Julia Domna), denar, lata 193–196, Rzym, RIC IV 536.
 Av. Popiersie w draperii w pr., w otoku: IVLIA DO-MNA A[VG];
 Rv. Naga do pasa Wenus stojąca w pr., oparta l. łokciem na kolumnie trzyma liść palmowy i jabłko, w otoku: [VE]NERI — [VI]CTR;
 Moneta zaopatrzona w otwór umiejscowiony na awersie z lewej strony za głową cesarzowej.

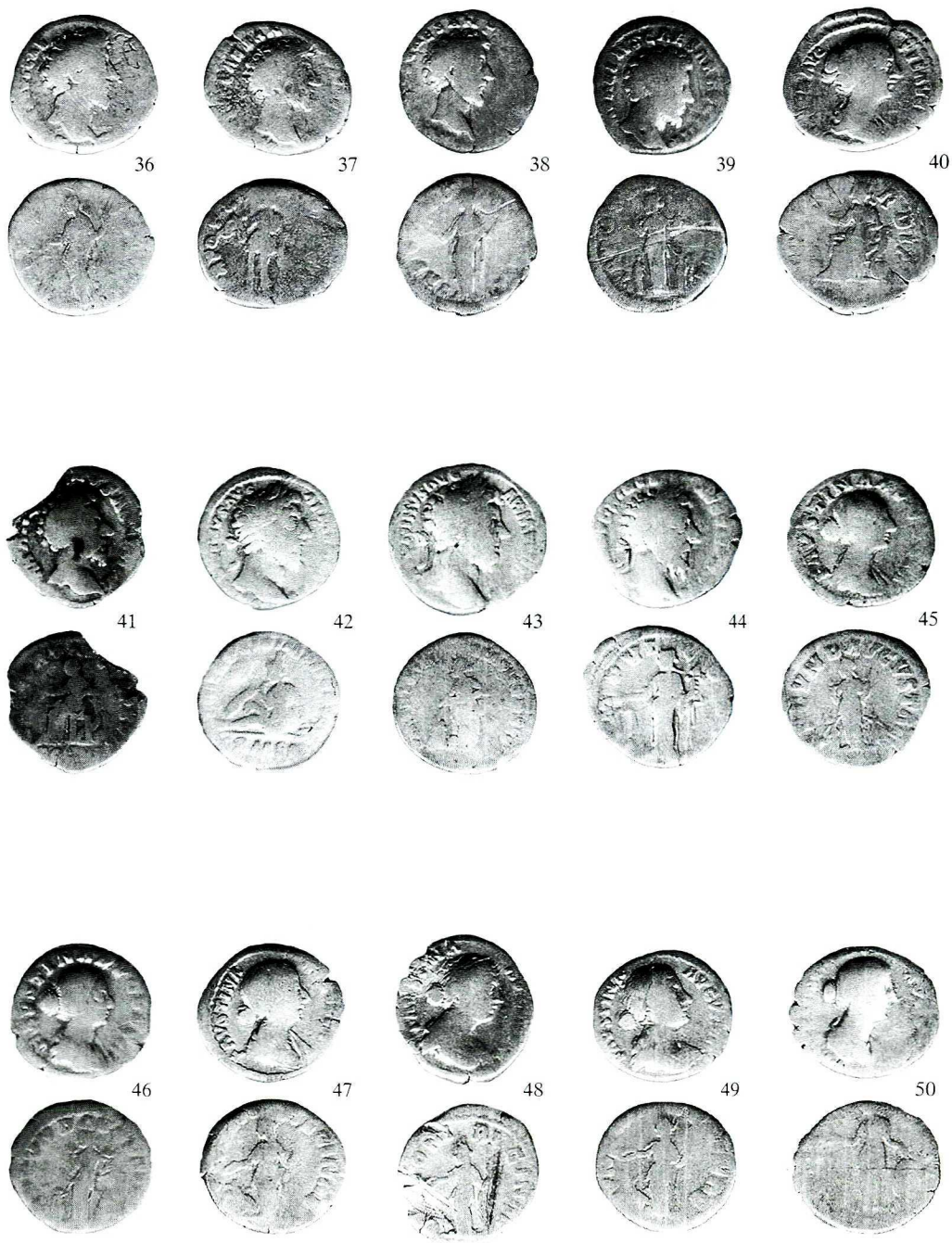
Ryc. 4. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół II), skala ok. 1:1

Ryc. 4. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół II), skala ok. 1:1

Ryc. 4. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół II), skala ok. 1:1

Ryc. 4. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół II), skala ok. 1:1

Ryc. 4. Jerzmanowice — skarb monet rzymskich (zespół II), skala ok. 1:1

Oprócz wymienionych powyżej 62 sztuk (od Hadriana do Septymiusza Sewera) w skład skarbu miały wchodzić jeszcze: 1 denar Hadriana (zaopatrzony w otwór), 5 denarów Antoninusa Piusa, 4 denary Faustyny Starszej, 1 denar Marka Aureliusza wybity za życia Antoninusa Piusa, 2 denary Faustyny Młodszej, 2 denary Lucylli i 1 denar Kommodusa, co łącznie daje dalsze 16 datowanych monet. Tak więc spośród prezentowanych skarbowo wydobyte monety z drugiego zespołu jerzmanowickiego zostały uchwycone w największym procencie. Jeżeli przyjąć za wiarygodne informacje na temat chronologii 16 monet, których zdjęć nie udało się niestety zdobyć, wszystkie monety

wchodzące w skład skarbu można wydatować w ramach panowań. W przeciwieństwie do depozytu z Kostkowic i pierwszego znaleziska z Jerzmanowic, poszczególne monety z opisywanego zespołu nie wyróżniają się niczym szczególnym. Na większą uwagę zasługują jedynie 2 denary zaopatrzone w otwory (Hadriana i Septymiusza Sewera), które bardzo rzadko trafiają się w skarbach na terenie Barbaricum¹⁴.

* * *

Na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej występują dość liczne znaleziska monet rzymskich¹⁵. Do tej pory zarejestrowano na tym obszarze (z wyłączeniem Wyżyny Wieluńskiej) 19 znalezisk z 15 miejscowości:

L.p.	Miejsce znalezienia	Skład znaleziska	Literatura
1.	Aleksandrowice gm. Zabierzów	7 denarów (od Wespazjana do Septymiusza Sewera) i sesterc Faustyny Młodszej z osiedla	TIR ¹⁶ s. 6, nr 2
2.	Alwernia gm. loco	skarb: ok. 1/2 litra denarów (zbadano kilkanaście monet od Antoninusa Piusa do Aleksandra Sew.)	Kunisz ¹⁷ s. 23, nr 2 TIR s. 7, nr 4
3.	Dąbrowno gm. Niegowa	skarb: ok. 500 denarów od 2. poł. I w. do przełomu II i III w. (uchwyte 222 od Wespazjana do Septymiusza Sewera) oraz złoty naszyjnik lokalnej produkcji	Kunisz s. 49, nr 39 TIR s. 42, nr 116
4.	Korzkiew gm. Zielonki	skarb: ok. 800 denarów (uchwyte 188 od Nerona do Kommodusa)	Kunisz s. 89, nr 110 TIR s. 105, nr 319
5A.	Kryspinów gm. Liszki	2 denary (w tym 1 Marka Aureliusza),	Kunisz s. 106, nr 115 TIR s. 122, nr 378
5B.	Kryspinów gm. Liszki	denar Hadriana i 2 denary Faustyny Starszej z osiedla	TIR s. 122, nr 377
6.	Modlnica gm. Wielka Wieś	nieokreślona moneta Trajana	Kunisz s. 122, nr 149 TIR s. 150, nr 475
7A.	Ogrodzieniec m.	denar Faustyny Starszej	Kunisz s. 153, nr 170 I TIR s. 224, nr 518
7B.	Ogrodzieniec m.	denar Faustyny Starszej	Kunisz s. 153, nr 170 II TIR s. 224, nr 519
8A.	Ojców gm. Skała	denar Antoninusa Piusa	Kunisz s. 154, nr 171 I TIR s. 224, nr 520
8B.	Ojców gm. Skała	moneta brązowa Faustyny Starszej	Kunisz s. 154, nr 171 II TIR s. 225, nr 521
8C.	Ojców gm. Skała	denar Marka Aureliusza	Kunisz s. 154, nr 171 III TIR s. 225, nr 522
9.	Olkusz — okolica m. pow.	as Klaudiusza	Kunisz s. 156, nr 175 TIR s. 226, nr 527

¹⁴ A. B u r s c h e, *Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum*, [w:] W. Kaczanowicz [red.] *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza*, Katowice 2004, s. 200.

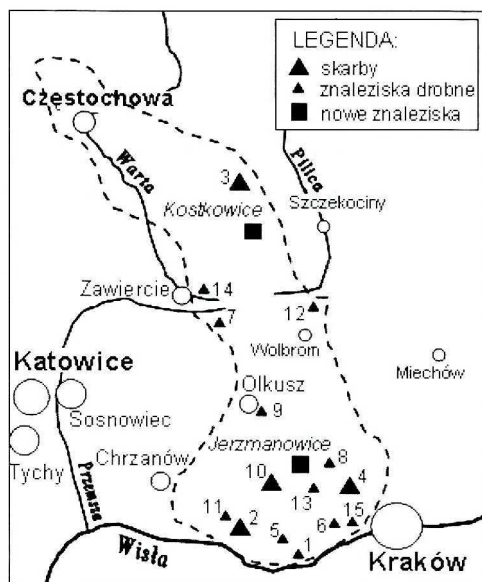
¹⁵ Zob. K. G o d ł o w s k i, *Okres lateński i rzymski*, [w:] *Natura i kultura w krajobrazie Jury t. 4. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków 1995, s. 113–136.

¹⁶ *Tabula Imperii Romani. M-34 — Kraków* (red. P. Kaczanowski, U. Margos), Kraków 2002.

¹⁷ A. K u n i s z, *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław 1985.

L.p.	Miejsce znalezienia	Skład znaleziska	Literatura
10.	Paczółtowie gm. Krzeszowice	skarby: kilkaset (?) denarów (?), uchwytne 98 denarów (od Wespazjana do Marka Aureliusza)	Kunisz s. 159, nr 184 TIR s. 233, nr 545
11.	Regulice gm. Alwernia	denar Antoninusa Piusa	Kunisz s. 185, nr 222 TIR s. 268, nr 647
12.	Udórz gm. Żarnowiec	as Germanika	Kunisz s. 237, nr 291 TIR s. 336, nr 814
13.	Wielka Wieś gm. loco	denar Hadriana	Kunisz s. 240, nr 301 TIR s. 341, nr 837
14.	Zawiercie-Żerkowice m. pow.	denar Hadriana	Kunisz s. 256, nr 327 TIR s. 362, nr 902
15.	Zielonki gm. loco	nieokreślona moneta brązowa z II w.	Kunisz s. 257, nr 331 TIR s. 364, nr 912

Poza zespołem z Alwernii uchwytym tylko w niewielkiej części, dotychczas odnotowane jurajskie skarby monet rzymskich nie odbiegają rozkładem chronologicznym (monety zawierają się pomiędzy panowaniami Nerona i Septymiusza Sewera) i składem (denary) od wielu innych depozytów znajdujących na terenie Małopolski¹⁸. Zarówno skarby, jak i znaleziska drobne wyraźnie koncentrują się w południowej części Jury.

Ryc. 5. Mapa znalezisk monet rzymskich na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej (bez Wyżyny Wieluńskiej): 1. Aleksandrowice, 2. Alwernia, 3. Dąbrowno, 4. Korzkiew, 5. Kryspinów, 6. Modlnica, 7. Ogrodzieniec, 8. Ojców, 9. Olkusz, 10. Paczółtowie, 11. Regulice, 12. Udórz, 13. Wielka Wieś, 14. Zawiercie-Żerkowice, 15. Zielonki

¹⁸ Zob. A. Kunisz, *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski*, Wrocław 1969; A. Kunisz, *Znaleziska...*

W tym świetle nowo publikowane skarby wręcz idealnie wpisują się w mapę znalezisk monet rzymskich z tego obszaru. W ramach trzech opisywanych zespołów z Kostkowic i Jerzmanowic, oprócz czwartowiecznego solidu uchwycono łącznie 95 w miarę dokładnie określonych denarów (wszystkie monety mocno lub bardzo mocno wytarte) i 16 dalszych, które można z dużym prawdopodobieństwem przypisać do konkretnych panowań:

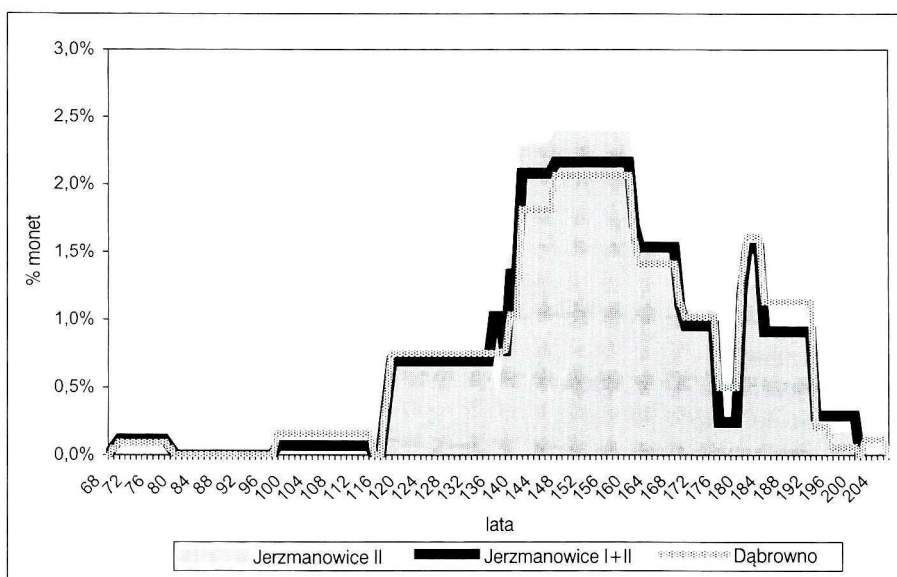
Panowanie	Kostkowice	Jerzmanowice I	Jerzmanowice II
Wespazjan	1	1	
Trajan Marcjana	1	1	
Hadrian	2		7 (+1?)
Sabina	1	1	3
Eliusz Cezar		1	
Antoninus Pius	4		15 (+5?)
Faustyna Starsza	3		9 (+4?)
Marek Aureliusz			5 (+1?)
Faustyna Młodsza			1
Marek Aureliusz	2		4
Faustyna Młodsza	2		7 (+2?)
Lucjusz Werus	1		
Lucylla		1	1 (+2?)
Kommodus	4	1	7 (+1?)
Kryspina	2	1	1
Marek Aureliusz			1
Didiusz Julian Didia Klara	1		
Septymiusz Sewer Julia Domna		1	1
Naśladownictwo barb.	1		
Konstancjusz II	1 solid		
Nieokreślone	45	ponad 100	
RAZEM:	70 denarów + 1 solid	ponad 110 (sto kilkanaście) denarów	78 denarów

Mała liczba uchwyconych monet w przypadku skarbu z Kostkowic i pierwszego zespołu z Jerzmanowic, a także stosunkowo niewielka ilość monet odkrytych w drugim zespole jerzmanowickim nie pozwalają na bardziej dogłębne analizy statystyczne, na podstawie których można by wyciągać daleko idące wnioski. Warto jednak zauważyć, że monety najmłodsze we wszystkich 3 zespołach zostały wybite w ostatnim dziesięcioleciu II w. (jeżeli nie brać pod uwagę kostkowickiego solidu), a dwa z nich otwierają denary Wespazjana. Ponadto w drugim zespole z Jerzmanowic uwagę zwraca całkowity brak monet sprzed panowania Hadriana, co jest cechą raczej rzadko spotykaną wśród skarbów odkrytych dotychczas na terenie Polski¹⁹, oraz wyraźna dominacja denarów

¹⁹ Zob. A. Kunisz, *Katalog skarbów monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich* (Materiały do prahistorii ziem polskich część V, zeszyt 5), Warszawa 1973.

wybitych w okresie panowania Antoninusa Piusa. Nierozstrzygnięta pozostaje kwestia, czy dwa zespoły z Jerzmanowic należy traktować jako części jednego, podzielonego w starożytności depozytu, czy też są to dwa odrębne, niezależnie od siebie zdeponowane skarby.

Szukając analogii dla nowych znalezisk, można przywołać przede wszystkim skarby denarów rzymskich odkryte wcześniej na terenie Jury. Dla zespołów z Jerzmanowic będą to najbliższe terytorialnie depozyty z Korzkwi i Paczółtowic. Brak monet wybitych przed panowaniem Hadriana upodabnia drugi zespół jerzmanowicki na przykład do niektórych skarbów z Lubelszczyzny: Swaryczowa²⁰ (ok. 100 denarów; uchwyte 95: 94 monety od Hadriana do Pertynaksa i 1 denar Wespazjana) i Wilkowa²¹ (ok. 150 denarów; uchwyte 97 od Hadriana do Pertynaksa), a także do datowanego na V w.²² skarbu z jurajskiego Dąbrowna, który ma prawie taki sam procentowy rozkład chronologiczny z zespołami z Jerzmanowic (zob. ryc. 6). W depozycie z Dąbrowna denary Wespazjana i Trajana co prawda występują, ale w bardzo małym procencie.

Ryc. 6. Procentowy rozkład chronologiczny²³ skarbów z Jerzmanowic w porównaniu z zespołem z Dąbrowna

²⁰ A. Kunisz, *Znaleziska...*, s. 211–214, nr 267.

²¹ A. Kunisz, *Znaleziska...*, s. 241–245, nr 305.

²² A. Bursche, *Rola źródeł numizmatycznych w studiach nad sytuacją osadniczą i kulturową na ziemiach polskich u schyłku starożytności* [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski [red.] *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków 2005, s. 204, przypis 7.

²³ Wykres obrazuje (w ujęciu procentowym) sumę ilorazów M/P dla kolejnych lat n.e. zawierających się w często na siebie zachodzących okresach panowań cesarzy (lub okresach emisji monet z wizerunkami członków rodzin cesarskich), gdzie M oznacza ilość monet z wizerunkiem danego cesarza (lub członka jego rodziny), a P ilość lat panowania tego cesarza (lub ilość lat emisji monet z wizerunkiem członka rodziny cesarza); dla Septymiusza Sewera i Julii Domny przyjęto rok 200 jako datę końcową panowania.

Przechodząc do skarbu z Kostkowic, ze względu na przedmioty towarzyszące monetom bardzo bliską analogią dla tego depozytu jest wspomniany wyżej zespół z położonego nieopodal Dąbrowna, w którego skład oprócz ok. 500 denarów wchodził złoty naszyjnik lokalnej produkcji. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że na terenie Jury unikatowy charakter kostkowickiemu skarbowi nadaje obecność czwartowiecznego solidu obok denarów i ozdób²⁴. Odnalezienie takiego zespołu w Małopolsce nie jest jednak niczym nadzwyczajnym, zważywszy na stosunkowo liczne występowanie na terenie Barbaricum skarbów denarów uzupełnionych solidami i innymi przedmiotami wykonanymi z metali szlachetnych²⁵.

* * *

Po ostatecznej redakcji tekstu udało się uzyskać informacje na temat dalszych monet odkrytych najprawdopodobniej na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Są to 2 monety złote zaopatrzone w uszka: naśladownictwo aureusa Maksymiana (wzorowane przypuszczalnie na RIC V s. 290, poz. 599) i solid Walentyniana I (RIC IX s. 16, poz. 17b) oraz 12 drugowiecznych denarów: 1 Hadriana, 1 Sabiny, 4 Antoninusa Piusa (w tym 1 z otworem), 1 Faustyny Starszej, 1 Marka Aureliusza, 1 Lucjusza Werusa i 3 Kommodusa. Prawdopodobnie monety te wchodziły w skład dużego depozytu odkrytego przed 2005 r., obejmującego pewną liczbę przedmiotów złotych (w tym 3 lub 4 monety z uszkami) oraz nieokreśloną liczbę (kilkadziesiąt lub nawet kilkaset) denarów. Według jednej z wersji skarb ten został znaleziony w Dolinie Szklarki, według innej w Dolinie Sąpsowskiej. W świetle posiadanych informacji nie można jednak całkowicie wykluczyć, że wspomniane monety (wszystkie lub część z nich) pochodzą z jednego z depozytów opisanych w powyższym artykule jako zespoły z Jerzmanowic.

ARKADIUSZ DYMOWSKI

THE HOARDS OF ROMAN COINS FOUND RECENTLY IN THE CRACOW-CZĘSTOCHOWA UPLAND

(Summary)

In the last few years there was a number of interesting discoveries of Roman coins in the Cracow-Częstochowa Upland (commonly known as the Jurassic). One of the finds is a hoard discovered in Kostkowice (powiat Zawiercie, Śląskie voivodship) and the others are two sets from Jerzmanowice (powiat Kraków, Małopolskie voivodship). The hoards have been dispersed, but a significant number of coins are recorded.

²⁴ Skarby mieszane, w skład których wchodziły denary i solidy, odnotowywano już w innych rejonach Polski, jednak są to znaleziska bardzo nieliczne. Na ten temat zob. J. K o l e n d o, *Przekaz Tadeusza Czackiego dotyczący skarbu monet Cezara i Augusta z Łysej Góry*, [w:] *Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, Seria podręczników, tom 3, Warszawa 1998, s. 119–120.

²⁵ Zob. A. B u r s c h e, *Dalsze...*, s. 202–203; A. B u r s c h e, *Rola...*, s. 202–205.

The hoard of Kostkowice, which was found in 2003, consisted of 70 denarii, 1 solidus and some pieces of jewellery made of gold and silver. Part of it was recorded: 25 denarii (from Vespasian to Didius Julianus, including a Barbarian imitation), a solidus of Constantius II (with attached ring) and a small gold pendant, 13 silver ones and 2 brooches of type A 158: a silver and a bronze one. Between the 25 registered denarii there were some worthy of note pieces: an extremely rare coin issued by Didius Julianus for his daughter Didia Clara and atypical coins unpublished in the most authoritative catalogues of Roman coins (RIC and BMC). The jewelry, which is of the Horizon of Dančeny-Brangstrup, allows the hoard to be dated to the end of the fourth or first half of the fifth century. Apart from the hoard, there were also another small finds of Roman coins from Kostkowice: denarius of Faustina Mater dug up before 2005, denarius of Pertinax found in 2004 and denarius of Domitian discovered in 2006. Those 3 denarii and the hoard certainly have not been found together, but possibly all the finds of Kostkowice could be related somehow.

The first set of Jerzmanowice was discovered in autumn 2005. There were more than 110 denarii, only 8 of them were recorded (from Vespasianus to Septimius Severus), including a very rare denarius of Trajan struck for his sister Marciana. In spring 2006, the second hoard in Jerzmanowice was dug up (less than 100 metres from the place, where the first set had been found). Until summer 2006, Roman denarii in the number of 78 (from Hadrian to Septimius Severus) were discovered there. A hoard, which had been found recently in the Jurassic and which was similar to the second set of Jerzmanowice, was dated to the fifth century.

The Cracow-Częstochowa Upland is the region where a considerable concentration of Roman coins is recorded. Up to the present time, 4 hoards and 15 small finds of Roman coins have been registered there and newly published discoveries perfectly comply with the map of those finds. Chronological framework of denarii found in Kostkowice and Jerzmanowice is also similar to other hoards found recently in southern Poland. Out of the ordinary is, that among denarii there were a solidus and some pieces of jewellery in the Kostkowice hoard. There were only very few hoards of Roman denarii discovered in Poland, that included solidi. Besides, it is quite remarkable that the oldest coins of the second Jerzmanowice hoard are denarii of Hadrian, as the majority of the Polish hoards of Roman denarii includes older coins.